

З ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ КУРСУ "ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ"

У статті описується авторська програма курсу "Психологія творчості", розроблена для студентів-магістрантів зі спеціальності "Психологія". Програма включає два модулі. Перший – присвячений загальним питанням психології творчості, другий – психологічному аналізу специфіки видів творчості (художньої та наукової). Багаторічний досвід використання програми засвідчив її ефективність.

Ключові слова: творчість, програма, розвиток.

Постановка проблеми. На сучасному етапі постає питання про доцільність творчості не лише в окремих сферах діяльності (художній, науково-технічній тощо), але й у повсякденному житті. Тому психологи та педагоги мають оволодіти системою необхідних знань із психології творчості, методами розв'язання творчих проблем.

Попереднє дослідження показало, що уявлення студентів-"психологів" 4-го курсу про творчість, поперше, значною мірою обумовлюються стереотипами. Останні, зокрема, знайшли відображення в ідеалізації творчої особистості (зазначалося, що творча особистість володіє такими характеристиками, як: далекоглядність, високий рівень соціального інтелекту, сенситивність, почуття гумору тощо); у впевненості в: неможливості наукової творчості, відсутності нетворчих професій і т.ін. По-друге, було з'ясовано: певна частина студентів або має поверхові знання з проблеми творчості (творчість – це "вид діяльності, якій людина приділяє особливе місце у своєму житті", "те, що приносить духовне задоволення", "основа для додавання "фарб" у "сірі" будні"; сутність творчих здібностей полягає у "створенні прекрасного" тощо), або взагалі не орієнтується у цьому питанні (творчість – це "художня самодіяльність", "людина, яка володіє художніми схильностями, пише книги" і т.ін.) [2]. Отримані результати підтверджують доцільність викладання навчального курсу "Психологія творчості" у магістратурі з фаху "Психологія". Нижче описано авторську програму з цього курсу.

Виклад основного матеріалу. Метою курсу "Психологія творчості" є формування у студентів-магістрантів зі спеціальності "Психологія" знань стосовно основних понять та концепцій психології творчості, розвиток навичок психологічного аналізу проблем творчої діяльності людини. Курс пов'язаний із такими дисциплінами, як: загальна, вікова та соціальна психологія, психологія мистецтва, культурологія тощо. Він містить теоретичну (10 лекцій) та практичну (5 семінарів) частини, після вивчення яких студенти складають залік.

За кредитно-модульною системою навчання курс поділяється на 2 модулі. Завданнями при вивченні першого модуля "Психологія творчості як наукова галузь" є: засвоєння основних понять та концепцій психології творчості; вивчення природи, механізму та стадій творчого процесу; ознайомлення з закономірностями розвитку творчості в онтогенезі та особливостями творчої особистості; формування умінь щодо психологічного аналізу явищ, пов'язаних із творчою діяльністю. Перший модуль включає лише **лекційні заняття**: "Творчість як об'єкт психологічних досліджень" (4 год.), "Психологія творчого процесу" (4 год.), "Психологія творчої особистості" (4 год.).

При вивченні другого модуля "Психологічні аспекти різних видів творчості" завданнями є: ознайомлення з психологічними особливостями конкретних видів творчості (художньою та науковою); формування умінь щодо психологічного аналізу цих видів творчої діяльності. Другий модуль включає:

1. Лекційні заняття: "Психологія художньої творчості (на прикладі літератури)" (4 год.), "Психологія наукової творчості" (4 год.).

2. Семінарські заняття:

Заняття 1. Семінар-бесіда "Психологія художньої творчості".

На семінар запрошується представник певної професії, яка пов'язана з художньою (образотворчою, літературною, музичною) творчістю. Учасники семінару обговорюють питання: "Що таке художня творчість?", "Які є фактори творчої діяльності?", "Чи є якісь етапи творчості? У чому вони полягають?", "Як народжується задум твору?", "Що таке натхнення? Чи обов'язкове воно для творчого процесу?", "Чи є певні особливості у творчої особистості? Які саме?".

Заняття 2. Семінар-бесіда "Психологія наукової творчості".

На семінар запрошується науковець з певної галузі (гуманітарної, технічної, природничої тощо). Учасники семінару обговорюють питання: "Що таке наукова творчість?", "Які фактори наукової творчості?", "Які етапи наукової творчості?", "Що спонукає до наукової творчості?", "Чи має місце натхнення в науковій творчості?", "Яким має бути творчий учений?", "Чи є якісь особистісні особливості у творчого науковця?".

Заняття 3-4. Практичні заняття "Тренінг креативності".

Заняття проходять у вигляді проведення та наступного обговорення комплексу психотренінгових вправ, спрямованих на розвиток особистісної креативності. Заняття здійснюються за програмою тренінгу креативності Н.Ю.Хрящової та С.І.Макшанова. Основна мета програми полягає в усвідомленні креативності в собі та її розвитку. Відповідно до мети висуваються наступні завдання: 1) усвідомлення і подолання бар'єрів прояву креативності; 2) усвідомлення характеристик креативного середовища; 3) формування навичок і вмінь управління креативним процесом.

Для ефектної реалізації завдань вправи поділяються на 4 блоки: 1) психогімнастичні вправи на створення працездатності; 2) вправи на усвідомлення сутності поняття "креативність", її проявів, бар'єрів та етапів творчого процесу; 3) вправи, спрямовані на розвиток креативності; 4) вправи на особистісну підтримку учасників тренінгу [3]. Також використовуються вправи, запропоновані А.Грецовим [1]. Під час занять учасники сидять по колу. Нижче ми наводимо приклади окремих тренінгових вправ.

I. Вправи на знайомство та створення працездатності.

Вправа 1. *Мета: поглиблення знайомства, усвідомлення індивідуальності кожного з учасників тренінгу.*

Кожний учасник називає своє ім'я і три факти про себе: один – реальний, два інші – вигадані. Завдання решти учасників – шляхом голосування визначити, який саме з озвучених фактів відповідає дійсності. Потім учасник, що представляється, зізнається, який із фактів реальний.

Вправа 2. *Мета: поглиблення знайомства, усвідомлення індивідуальності кожного з учасників тренінгу.*

Учасникам по черзі пропонується назвати одне зі своїх реальних хобі (захоплень) і одне бажане хобі. При цьому кожний наступний учасник має спочатку повторити, що сказав його попередник (попередники), а потім розповісти про себе.

II. Вправи на усвідомлення сутності поняття "креативність", її проявів, бар'єрів та етапів творчого процесу

Вправа 1. *Мета: виявити існуючі уявлення про креативність, сформувати адекватне розуміння цього складного багатобічного феномена, що може розглядатися як властивість особистості, творчий процес, творчий продукт діяльності.*

Кожному учаснику пропонується, використовуючи папір, фломастери, олівці, фарби, символічно зобразити поняття "креативність" так, як він її розуміє. Після закінчення малювання кожен інтерпретує свій малюнок. Під час обговорення ведучий пропонує учасникам ставити один одному питання, уточнювати зміст висловлювань. По закінченні вправи ведучий робить висновок, перераховуючи основні ідеї, що стосуються проявів креативності, умов її формування і розвитку.

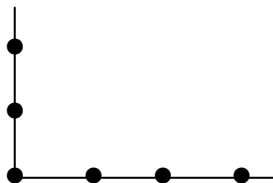
Вправа 2. *Мета: з'ясувати і проаналізувати бар'єри креативності, механізми розв'язання завдань.*

Ведучий пропонує групі відгадувати написані на картках назви предметів, станів, будь-які поняття. Наприклад: життя, свято, концерт, дослідження, зима, здоров'я, фараон, лицар, детектив, бухгалтерія, дискета, чайник тощо. При цьому бажаний на кілька секунд виходить з аудиторії, а решті учасників пропонується одне з наведених слів. Повернувшись, учасник за власним бажанням просить того чи іншого студента невербальними засобами розповісти йому, що написано на картці. І так триває, доки не буде знайдена правильна відповідь. Учаснику дозволяється висловлювати гіпотези, які виникають у нього стосовно правильної відповіді. При цьому ведучий звертається до учасників, які відгадують слова, з проханням звертати увагу на процес виникнення відповіді і на зміну власного стану під час виконання завдання. У кінці триває обговорення вправи, звертається увага на етапи творчого процесу (зокрема, важливість для успішного розв'язання проблемної ситуації етапу підготовки, збору інформації).

Вправа 3. *Мета: усвідомити і проаналізувати бар'єри креативності, етапи творчого процесу.*

Учасникам пропонується розв'язати певні математичні завдання. При цьому кожен робить це самостійно і, у разі знаходження відповіді, повідомляє про це тренеру. Зокрема, пропонується наступні завдання:

Змінивши місце розташування однієї монети, треба зробити так, щоб на кожній осі лежало по чотири монети.

Відповідь: одну з монет, розташованих на горизонтальній осі, треба покласти на монету, що знаходиться на перетині осей.

Змінивши розташування однієї цифри, треба зробити так, щоб знак рівності був правильним: $102 = 100$ (відповідь: $10^2 = 100$).

Треба провести у будь-якому місці відрізок так, щоб знак рівності був правильним: $\sqrt{1} = 1$ (відповідь: $\sqrt{1} = 1$).

У ході розв'язання завдань ведучий звертається до тих учасників, які поки що не знайшли рішення, з пропозицією проговорювати вголос усі ідеї, які в них виникають. По закінченні вправи учасники разом із

ведучим з'ясовують, як саме виникла відповідь, а також обговорюють, що заважало їм відразу знайти правильний розв'язок. Також обговорюється роль асоціативних механізмів у ситуації розв'язання творчих завдань.

III. Вправи на розвиток креативності

Вправа 1. *Мета: тренування швидкості мислення, відпрацювання вміння оперативно реагувати на несподівані запитання.*

У цій вправі використовується м'ячик. Учасникам даються різні завдання. Той, хто кидає м'ячик, говорить певне слово або ставить питання, а той, кому адресований м'ячик, відповідає на нього у відповідності з заданими ведучим правилами. Прикладом завдань можуть бути:

а) той, хто кидає м'ячик, називає будь-який предмет, а той, хто ловить, повинен швидко назвати три можливих способи його використання;

б) той, хто кидає м'ячик, називає певне місце, а той, хто ловить – три предмети, які б він узяв із собою, помандрувавши в це місце;

в) той, хто кидає м'ячик, називає одне з трьох слів: "вода", "повітря", "земля", а той, хто його зловив, повинен назвати відповідно певну рибу, птаха чи наземну тварину;

г) той, хто кидає м'ячик, називає колір, а той, хто ловить – три об'єкти цього кольору.

Наприкінці вправи триває обговорення: учасників просять поділитись емоціями, які виникали під час вправи. А також навести приклади життєвих ситуацій, які потребують уміння швидко реагувати на несподівані запитання, не лише відтворюючи наявні знання, але й висувуючи нові ідеї.

Вправа 2. *Мета: розширити уявлення учасників про способи та засоби передачі смислу, розвинути виразність, експресивність поведінки.*

Кожному учаснику ведучий дає картку з написаним на ній словом, яке означає певну дію. За хвилину учасникам треба вигадати жести, вираз обличчя, що допоможуть повідомити решті слово на картці. Після цього кожен по черзі представляє свій варіант. Приклади слів, написаних на картках: виступати, попереджати, бажати, наказувати, закликати, шукати, розмірковувати, пручатися, грати, піднімати, підтримувати, брати, ділити, спостерігати, бачити, ловити, радіти, слухати, збирати, зупиняти тощо. У кінці вправи триває обговорення з метою з'ясувати, що було говорити важко або легко, що відчували учасники під час вправи.

Вправа 3. *Мета: тренування вміння генерувати незвичні ідеї у гіпотетичних ситуаціях.*

Учасники діляться на підгрупи по 3-5 осіб. Кожній підгрупі пропонується поміркувати над однаковою уявною неймовірною або малоймовірною ситуацією. Завдання кожної підгрупи уявити, що така ситуація виникла, і запропонувати якомога більше можливих її наслідків для людства. На міркування кожній команді дається 5-6 хвилин. Після цього кожна з підгруп по черзі отримує слово для того, щоб озвучити одну ідею. Повторюватися не можна. Якщо оригінальні ідеї у команди вичерпалися, вона вибуває з гри. Перемагає команда, яка пробуде в грі найдовше.

Прикладами неймовірних ситуацій можуть бути: 1) у 5 разів збільшиться сила земного тяжіння; 2) у всіх людей раптово виростуть хвости; 3) у всіх словах української мови зникнуть закінчення; 4) з хмар почнуть звисати троси до самої Землі; 5) всі метали перетворяться на золото; 6) люди навчаться точно читати думки один одного.

У кінці вправи триває обговорення: 1) які з запропонованих ідей найбільше запам'яталися і є найбільш творчими; 2) чим саме цікаві ці ідеї; 3) що сприяло і що заважало виконанню вправи; 4) у яких реальних життєвих ситуаціях знадобиться вміння міркувати про "неймовірні ситуації" тощо.

Вправа 4. *Мета: розвиток асоціативного мислення.*

Учасникам по черзі пропонується кидати м'ячик, називаючи при цьому будь-який іменник (наприклад, карусель). Той, хто ловить м'яч, повинен швидко назвати будь-яке слово, що асоціюється у нього зі згаданим (каруселлю), і кинути м'яча іншому учаснику. Наступний каже свою асоціацію на кинуте йому слово. Головне, швидко називати асоціації, довго не обдумуючи свою реакцію. У кінці вправи триває обговорення труднощів, які спіткали учасників у ході виконання завдання; на що звернули увагу учасники під час роботи.

Вправа 5. *Мета: розвиток вербального творчого мислення.*

Учасникам пропонується за 10 хвилин скласти невелике оповідання про свою групу (учасників тренінгу) із заданими словами. По завершенні часу учасники зачитують свої оповідання. У кінці вправи триває обговорення з метою з'ясувати, як виник задум оповідання, які труднощі виникали під час виконання завдання. Приклади заданих слів: двічник, каструля, Бармалей, годинник, лимон, молоток, сорочка, лижі, окуляри.

IV. Вправи на особистісну підтримку учасників тренінгу

Вправа 1. *Мета: емоційно підтримати учасників; дати змогу кожному учаснику отримати більш повне уявлення про власну унікальність.*

Учасникам пропонується, по черзі кидаючи один одному м'яч, називати безумовне достоїнство людини, якій призначений м'яч. При цьому треба слідкувати, щоб усі взяли участь у цій вправі.

Вправа 2. *Мета: підтримати учасників; дати змогу кожному учаснику отримати більш повне уявлення про інших учасників тренінгу.*

Учасники разом із ведучим стають у тісне коло так, щоб торкатися плечами своїх сусідів. Кожен кладе руки на плечі сусідам. Ведучий починає повільно розгойдувати коло вправо-вліво, супроводжуючи це

розповіддю: "Уявімо собі, що наші заняття проходять на кораблі. Ми стоїмо на ньому, нас обдуває легкий морський бриз, під ногами м'яко похитується палуба. Корабель наближається до порту – скоро заняття закінчиться, ми зійдемо з палуби на берег і підемо кожен своїм шляхом. Але зараз, поки ми ще разом, на кораблі, давайте подумаємо, що ми могли б подарувати один одному, аби наше подальше життя було цікавішим, легшим, успішнішим, креативнішим. Давайте скажемо, що кожен із нас дарує групі. Я, наприклад, дарую вам оптимізм і впевненість у собі...". Потім кожен із учасників по черзі каже, що він хоче подарувати групі. Зрозуміло, що мова йде не про матеріальні предмети (гроші тощо), а про "віртуальні" подарунки: риси особистості, життєві позиції, різні побажання.

Після завершення обміну подарунками ведучий продовжує: "Ну ось, наш корабель успішно прибув у порт. Зараз ми зійдемо на берег – у реальне життя. Але, перш ніж зробити це, давайте подякуємо один одному, побажаємо успіхів і нагородимо себе за успішне плавання аплодисментами!".

У кінці заняття учасники діляться враженнями: що сподобалося і не сподобалося; що давалося легко, а що важко; які емоції переважають.

Заняття 5. Самостійне дослідження студентами психологічних особливостей певної творчої особистості.

За результатами проведеного дослідження з вивчення психологічних особливостей життя і творчості митця студенти готують звіт. Звіт має бути підготовлений за наступним планом: а) особистісні особливості; б) психологічні особливості творчості митця; в) міжособистісні стосунки.

Висновки. Запропонована програма уявляється нам одним із перспективних варіантів викладання питань психології творчості. Багаторічний досвід застосування вище описаної програми засвідчив наступне. По-перше, більшість студентів із зацікавленістю сприймає запропонований матеріал. По-друге, загалом у свідомості слухачів курсу систематизується матеріал із проблеми психології творчості (зокрема, з питань наукової творчості, що є особливо важливим для магістрантів – майбутніх науковців). По-третє, курс розвиває навички психологічного аналізу практичних проблем, пов'язаних із різними видами творчості, а також навички креативного мислення.

Програма відрізняється від інших аналогічних програм, оскільки, окрім висвітлення базових питань психології творчості, передбачає детальний аналіз проблем художньої та наукової творчості. З одного боку, це дає можливість усвідомити загальну сутність та механізми феномена творчої діяльності, а з іншого – дозволяє зрозуміти специфіку окремих її видів.

Використані джерела

1. Грецов А. Тренинг креативности для старшекласников и студентов. – СПб.: Питер, 2007. – 208 с.
2. Дроздова М.А. Особливості студентських уявлень про творчість // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – 2010. – Вип. 82. Серія: "Психологічні науки". – Том 1. – С. 159-162.
3. Психогимнастика в тренінге / Под ред. Н.Ю. Хрящевой. – СПб.: "Речь", Институт Тренинга, 2004. – 256 с.

Drozdova M.A.

FROM THE PROGRAM IMPLEMENTATION EXPERIENCE OF THE COURSE "PSYCHOLOGY OF CREATIVITY"

The author's program of course "Psychology of creativity" for the students of Master's Department of Psychology specialty, is described. There are two program modules. The general questions of psychology of creativity are analyzed in the first module, and the peculiarities of different types of creativity (art and scientific) – in the second module. The long-term experience of program application testified its effectiveness.

Key words: *creativity, program, development.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2011